سەردەمی ژیانی دایناسۆرەکان :

دایناسۆرەکان لە دەورانی (مەزۆزۆییک) و لە دەورەی ژوراسیک دا، بە ماوەی 165 ملیۆن سالان ژیانێکی پڕدەسەلاتدارانەی بە زەبرو زەنگیان بردۆتە سەر، بەلام 65 ملیۆن ساڵ بەرلەمە و لە ئاکامی ڕوداوێکی سروشتی دا بە تێکڕا لەناو چوون.

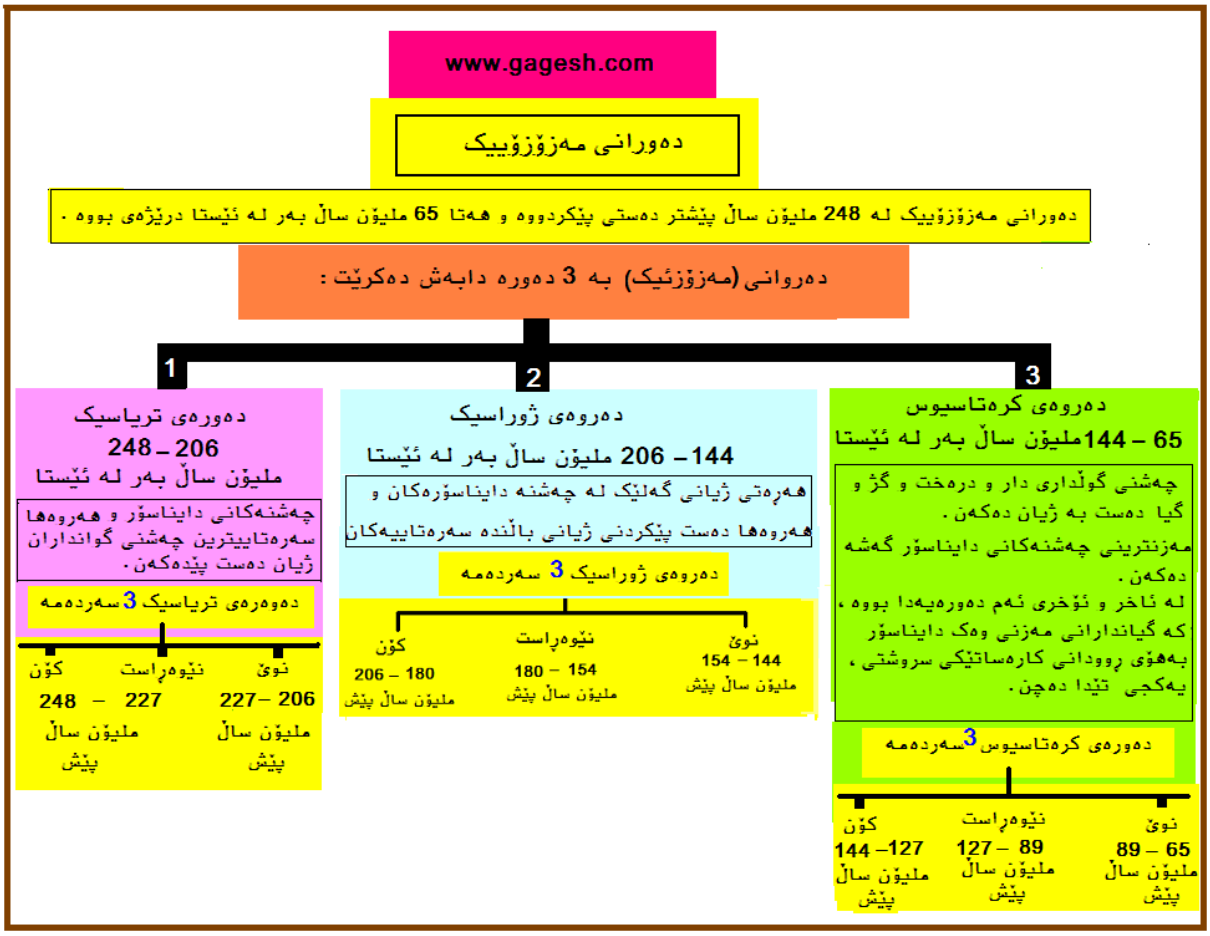

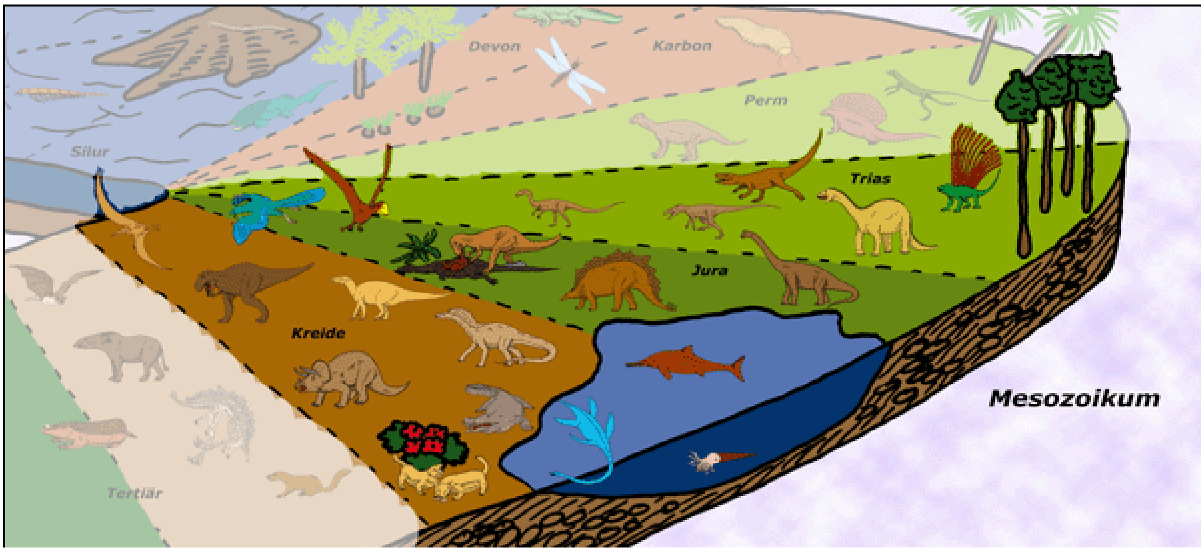

له سه‌رده‌می ژیانی دایناسۆره‌كان دا، پێنج وشكانییه‌كانی گۆی زه‌وی كه ئێستێ پێنج قاڕه ، یا پێنج كیشوریان پێ ده‌گوترێ ، لێك جیا نه‌بووبوونه‌وه و سه‌رجه‌م وشكانییه‌كان پێكه‌وه بوون. زانایانی زه‌ویناس(ژیۆلۆژیست)، ناوێكی تایبه‌تیان بۆ وشكانییه مه‌زنه‌كه‌ی ئه‌و سه‌ده‌مه به‌كار هێناوه و پێی ده‌ڵێن : پانجه‌ئا، یان (پانگه‌ئا)ی .

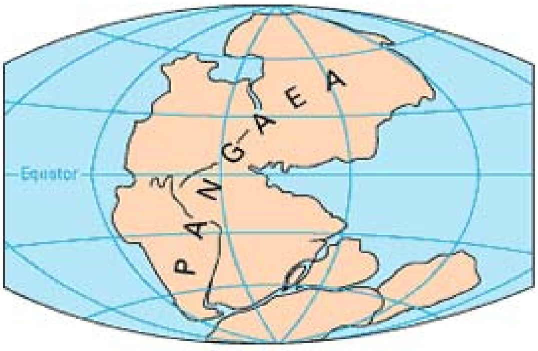

وشكانیی مه‌زنی پانگه‌ئا
225 ملیۆن ساڵ به‌ر له ئێستاكه

زانایانی زانستی ژیۆلۆژی پێیان وایه له‌و سه‌رده‌مه‌دا ئاو و هه‌وایه‌كی زۆر گه‌رم و ته‌ڕو بڕتر له ئێستاكه به‌سه‌ر گۆی زه‌وی دا زاڵ بووه و هه‌ر ئه‌و چه‌شنه ئاو و هه‌وا گه‌رم و ته‌ڕ و بڕه‌ش یاریكاری گه‌شه‌ی گیاندارانی كه‌ونارانی بووه، كه مه‌زنترین و به‌ناوبانگ ترینیان ده‌یان تیره و تایفه‌ی دایناسۆره‌كان بووه.

خورد و خۆراکی دایناسۆرەکان :

لە سەردەمی ژیانی دایناسۆرەکاندا دارستان و لێڕەوارەکان پڕ دار و درخت بوون. زۆری و زەبەنیی دار و درەخت و شیناوەرد ، خۆی یەکێک لە هۆکاری زیاد بوونی چەشن و ژمارەی دایناسۆرەکان بووە. ئەو دار و درەخت و گژ و گیایەی کە خۆراکی رۆژانەی دایناسۆرە گیاخۆرەکان بوون، گەلێکن، بەڵام چەندێکیان ئەمانەن کە لێرەدا دەبیندرێن :

water-fern

Fern

Pine

Scotch Pine

Equisetum-arvense-

Equisetaceae

Moss

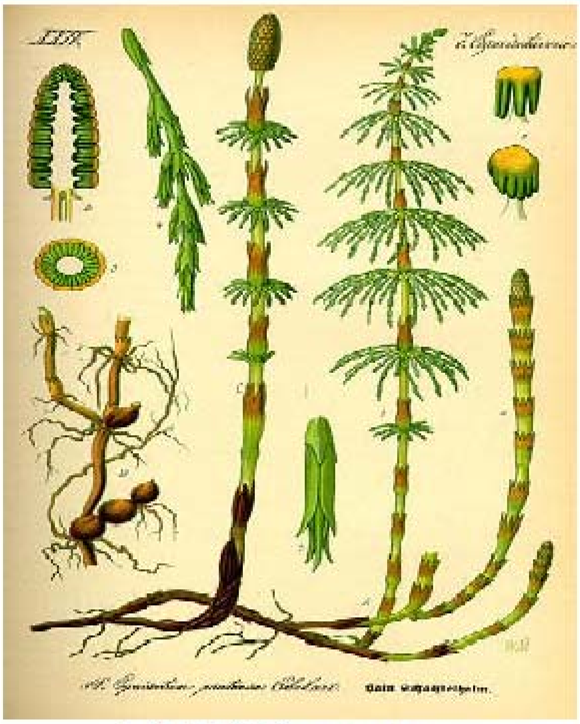

tafel_018_small

Sesame

Hyemale

گەڕان و جێگۆڕکێی وشکانییەکانی سەر گۆی زەوی :

زانستی زەویناسی دەڵێ لە ماوەی چەندین هەزار ملیۆن ساڵ تەمەنی زەوی دا، وشکانییەکانی سەر گۆی زەوی یەکجار زۆر بە هێواشی و گەلیک بەهیوری لە جێ جوڵاونەتەوە و جێگایان گۆڕیوە و جێگا دەگوڕن. ئەم جێگا گورینە بە پێی قانونێکی سروشتی دەچێتە پێش و هیچ دەست و دەستەڵاتێک ناتوانێ بەری پێ بگرێت.
لێرەدا دەبینین کە وشکانییەکانی سەر زەوی لە ماوەی تەمەنی دوور و درێژی گۆی زەویدا چلۆن بوون و ئێستاکە چلۆنن.

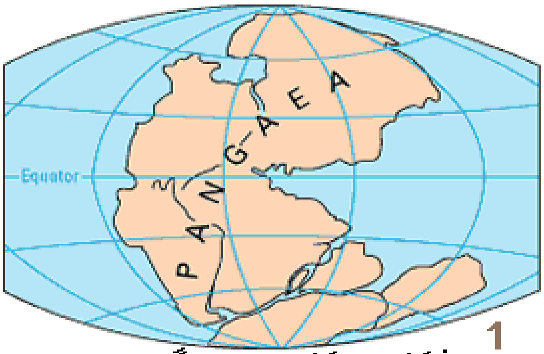

1
وشکانییەکانی سەر گۆی زەوی
لە 225ملیۆن ساڵ بەر لە ئێستادا

2
وشکانییەکانی سەر گۆی زەوی
لە 200 ملیۆن ساڵ بەر لە ئێستادا

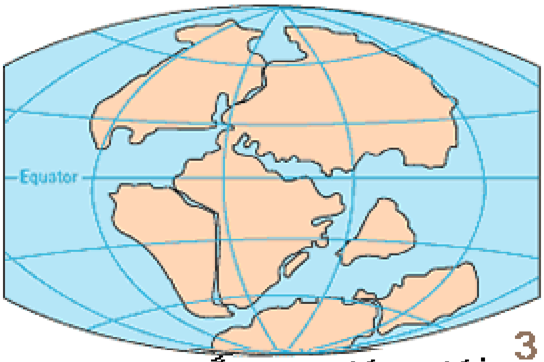

3
وشکانییەکانی سەر گۆی زەوی
لە 135ملیۆن سال بەر لە ئێستا دا

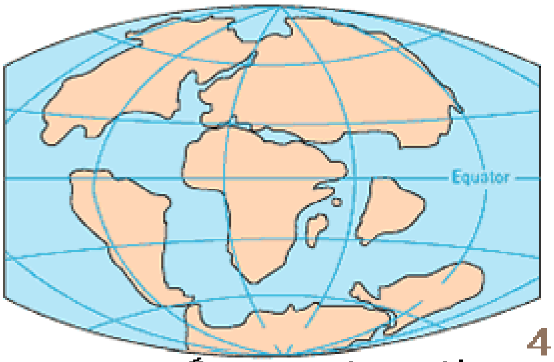

4
وشکانییەکانی سەر گۆی زەوی
لە 65ملیۆن سال بەر لە ئێستا دا

5
وشکانییەکانی سەر گۆی زەوی
لە سەردەمی ئێستا دا

دیاره له داهاتووی چەندین ملیۆن ساڵی تریش دا وشکانییەکانی سەر گۆی زەوی بە چەشنی لەتکە تەختەی سەر ئاوی دەریا دەگەڕێن و جێگا دەگۆڕن، بەڵام چونکە جولانەوەی وشکانییەکان و جێگا گۆڕینیان لە هەر چەند هەزار ساڵدا ڕەنگە چەند سانتی مەترێک بێت، تەمەنی کورتی مرۆڤ قەت قەت ناتوانێ هەست بە سەیر و سەفەر و سەیاحەتەکانی وشکانییەکانی سەر خڕۆکی زەوی بکات.

¤¤¤¤¤¤

هۆی تێداچوون و بنەبڕبوونی بنەماڵەی دایناسۆرەکان :

65 ملیۆن ساڵ بەر لە ئێستا، واتە لە ئاخرو ئۆخری دەورەی کرەتاسێ دا، چالاکیی گڕکانەکان و جولانەوە و قەڵش هەڵگرتنی پێستەی پتەوی زەوی دەستی پێکرد و گەلێک ئاڵوگۆڕ لە دەریا و ویشکانییەکانی زەویدا پێکهات. ئەم ئاڵوگۆڕە نوێیە، بار و دۆخی ئاو و هەوای لەباری جارانی شێواند. شێوان و تێکچوونی ئاو و هەواش تەنگژەیەکی ئەوتۆ مەترسیداری بۆ ژیان پێک هێنا، کە تێکچوونی بالانسی ژیانی لێکەوتەوە. ئاڵوگۆری ئیقلیمی و گۆڕانی ڕوخسارەی زاد و خواردەمەنی، زەنگێکی پر مەترسی بوو بۆ کۆمەڵگای ژینەوەران. کەواتە گیانداران یان دەبوبایە بۆ هەمیشە سەربنێنەوە، یان کۆچ بکەن ، یا خود بەم بار و دۆخە نوییە ڕابێن و بەرە بەرە خۆیان بگۆڕن .

بەڵام سەبارەت بە تێداچوون و بنەبڕبوونی دایناسۆرەکان بۆچوونی جۆراوجۆر و جیا جیا هەیە. تێکڕای زانایان و پسپۆڕان باوەڕمەندن کە نزیک بوونەوە و کەوتنە خوارەوەی بەردێکی سەرگەردانی ئاسمانی و پێکداکێشانی بە سەر زەویدا، بۆتە هۆی پێکهاتنی ئاڵوگۆڕێکی وەها لەپڕ و ناگەهانی، کە تێداچوون و قڕکردنی گەلێک لە زیندەوەرانی ئەو سەردەمە، بەتایبەت بەرەی دایناسۆرەکانی لێ کەوتۆتەوە.
تەنیا ئاسەوارێکی کە لە دایناسۆرەکان بۆ ئێمە جێمابێت، فۆسیلی ئەوانە و چیتر. هەندێک لە فۆسیلی دایناسۆرەکان وێچووی باڵندەکانن؛ هەربۆیە دەتوانێ بواری ئەمە بۆ زانایان بڕەخسێنێت کە بڵێن: لەوانەیە دایناسۆرەکان بابەگەورەی باڵندەکان بووبن.

Richard Owen

فۆسیلی دۆزراوەوەی هەندە دایناسۆرێک لە ساڵی 1818ی زایینی دا کەوتنە بەر توێژینەوە و لێکۆڵینەوە و نرخاندنی زانایانی ئەم بوارە و، یەکێک لە زانایانی ناودار، بە ناوی (ریچارد ئۆوەن) لە ساڵی 1842ی زایینی دا ناوی دایناسۆر ، واتە (مارمێلکەی سامناک)ی لە دوو وشەی(داینوس بە مانای سامناک) و (ساوروس بە واتای مارمێلکە و کرۆکۆدیل) بەسەر ئەو گیاندارە دا بڕی؛ ئەگینا 165 ملیۆن ساڵ بەر لە ئێستاکە، واتە ئەو سەردەمەی کە دایناسۆری تێدا دەژیا، کەس نەبوو تا ڕوو بە دایناسۆرەکان ڕابوەستێت و بڵێ : ناوی ئێوە دایناسۆرە! و ئەوانیش لە وڵام دا بەتێکڕایی بڵێن: بەڵێ ناومان دایناسۆرە!

یەکەمین فۆسیلی دۆزراوەوەی دایناسۆرەکان :

هەتا ساڵی 1842 ، تەنیا فۆسیلی سێ چەشنە دایناسۆر، کە چەشنی هەرە مەزنی دایناسۆرەکان بوون دۆزرابونەوە، کە ئەمانە بوون : مگالۆساوروس، ئیگوانۆدۆن و هایلائۆساوروس.

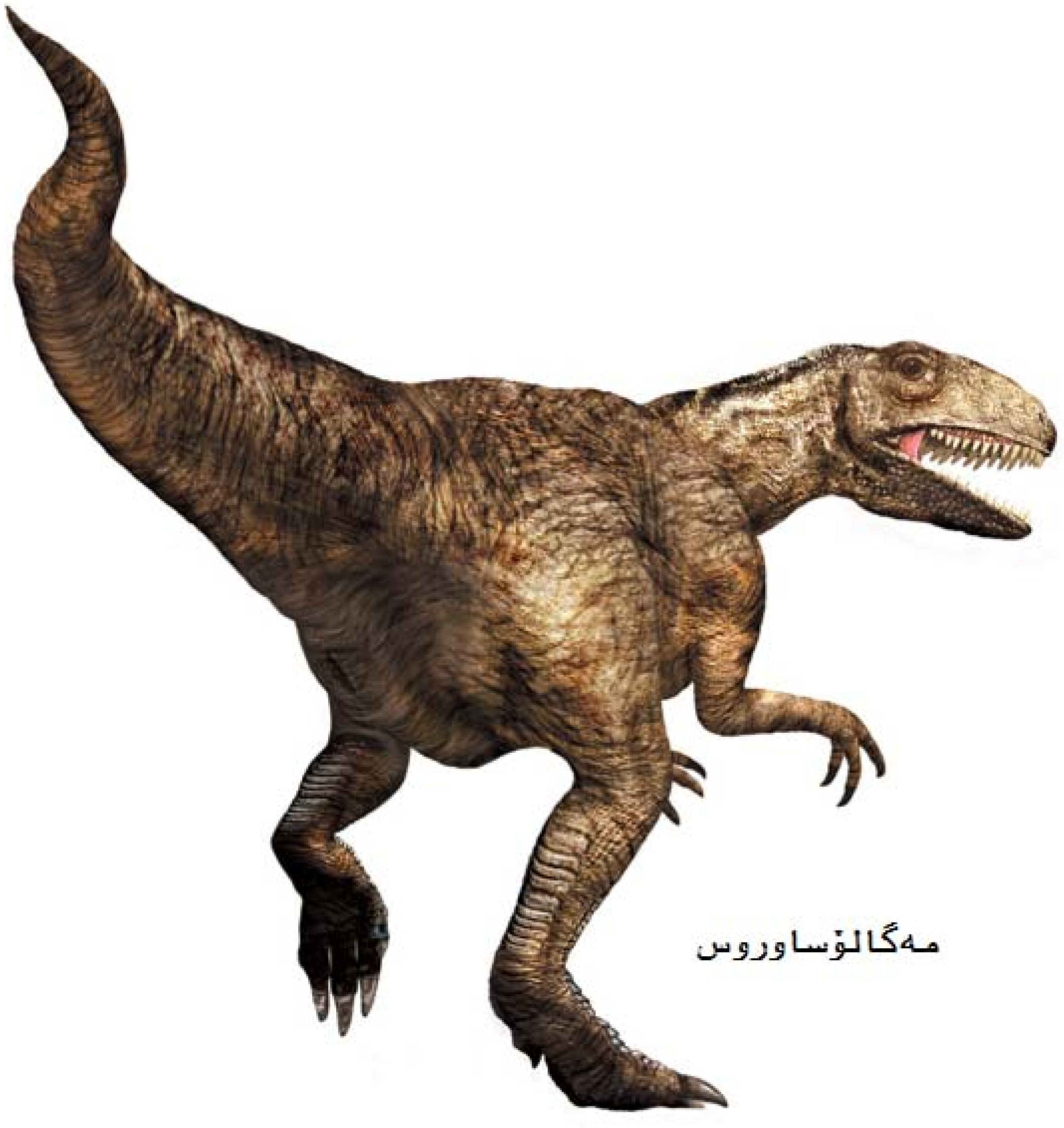

ئیگوانۆدۆن

هایلەئۆساوروس

بەڵام هەتا ئەم سەردەمەی کە ئێمەی تێدا دەژین کە ساڵی (2006 ی زایینییە) فۆسیلی نزیک بە 500 چەشنی جۆراوجۆری ایناسۆر و گەلێک گیانداری وێنە دایناسۆر دۆزراونەتەوە. ئەم دۆزینەوە و دەرخستنانە بەردەوامن و دەکرێ بگوترێ لە ساڵدا بە هەفتە و بە مانگ چەشنی نوێتر لە فۆسیلی دایناسۆرەکان لە ژێر خاک دەردەخرێت و لێی دەکوڵدرێتەوە و بابەتی نوێتر دەکەوێتە بەر ڕۆشنایی مێژووی سەردەم.

ماڵپەرێ گاگەش بەپێی توانای خۆی هەوڵی کۆکردنەوەو پێشکەش کردنی ناسنامە، سەرگوریشتە، وێنە و نمای چەشنەکانی دایناسۆر دەدات، بەڵکو بتوانێ کەلێنێک لەم دیوارە پڕ بکاتەوەو خزمەتێکی بچوک بە نەوەکانی داهاتووی گەلی کورد بکات.
هەربەم بۆنەوەشەوە هیوا و هومێدێکیشی لەدڵدایە کە ڕۆڵە لێهاتووەکانی گەلی کورد ئەم کەمە لە گاگەشی تەریک و دوورکەوتەی وڵات وەرگرن و کەم و کووڕییەکانی پڕ کەنەوە.

بە ئاواتی سەرکەوتن ـ کەریم دانشیار... ماڵپەڕی گاگەش